

kün değildir. Şu halde hareket eden şey mesafelerin bir kısmını sıçrama yoluyla kat etmektedir. Meselâ bir kareyi çapraz olarak kateden bir karınca hedefine karenin iki kenarını dolaşan karıncadan daha önce ulaşır. Bunu açıklamanın yegâne yolu hedefe daha önce ulaşan karıncanın bazı mekânları sıçrayarak geçtiği gerçeğidir (Cüveynî, s. 439). Nazzâm tafra teorisini açıklamak için bir kuyuya sarkıtılan iki sicim ve üst tarafı alt tarafından daha fazla hareket eden topaç gibi hareketli iki şeyden veya bir cismin iki parçasından birinin diğerini geçtiği bazı örnekler zikretmiştir ki bu örneklerin tamamı öndekinin mesafenin bir kısmını sıçrayarak geçtiğini göstermeyi amaçlamaktadır (Eş'arî, s. 321, 346-347; Cüveynî, s. 434, 441). Nazzâm'ın tafra teorisini, sürekli yaratmanın yanı sıra mücizelerin imkânını kanıtlamak ve ahlâk alanında insanın sıçrama yapması gerektiğine dikkat çekmek amacıyla geliştirildiği kabul edilir (Ebû Rîde, s. 131). Kelâmcıların çoğu, cismin ikinci mekâna uğramadan üçüncü mekâna geçemeyeceğini ileri sürerek tafra görüşüne karşı çıkmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 321, 346-347; Kâdî Abdülcebbâr, *Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 263; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *eş-Şâmil* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr v.dğr.), İskenderiye 1969, s. 434, 439, 441; M. Azîz Nazmî Sâlim, *İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm ve'l-fikrû'n-naḳdî fi'l-İslâm*, İskenderiye 1983, s. 40-41; Ebû Rîde, *Min Şüyûhi'l-Mu'tezile İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm*, Kahire 1989, s. 124, 129-131; O. N. H. Leaman, "Tafra", *EP*² (İng.), X, 83; J. van Ess, "Abû Eşhâq Ebrâhim b. Sayyâr b. Hâne" al-Nazzâm", *Elr.*, I, 278.

BURHAN KÖROĞLU

TÂĞÛT

(الطاغوت)

Hak yoldan saptıran, bazılarınca yaratılmışlık üstü konumunda tutulan varlık anlamında bir Kur'an terimi.

Sözlükte "azmak, sınırı aşmak" anlamındaki **tuğvân** (**tuğyân**) kökünden türeyen bir isim / sıfat olup müfred-cemi ve müzekker-müennesi aynı şekilde kullanılır. Asıl mânası "aşırı derecede azgın ve mütecaviz"dir. Bundan hareketle Allah'tan başka tapınılan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz tâğütun kapsamı içinde düşünülmüştür (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "tğv", "tğy" md.leri; *Lisânü'l-Arab*, "tğv", "tğy" md.leri). Kur'an-

Kerîm'de tuğyan kavramı otuz dokuz yerde geçer; tâğüt ismi sekiz âyette yer alır. Tâğüt dışındaki kullanılışlarda kavram birkaç âyette suyun taşması, gözün hedefini şaşması, terazinin dengesinden saptırılıp eksik tartması gibi anlamlarda kullanılır, diğerlerinde dinî ve ahlâkî alanlardaki aşırılıklar, sapkınlıklar, zulüm ve tecavüzler çerçevesinde geçer. Beş âyette bu kavramla Firavun'un azgınlığına atıf yapılır, dört âyette tuğyan ile küfür birbirinin tamamlayıcısı konumunda zikredilir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "tğy" md.). Tâğüt kelimesinin yer aldığı sekiz âyetten ikisi İslâmiyet'in Mekke döneminde nâzil olmuştur. Nahl sûresinde geçen âyette (16/36) her ümmete bir peygamber gönderildiği, bunların temel hedeflerinin insanlara tâğütten uzak durup sadece Allah'a kullukta bulunmayı telkin etmekten ibaret olduğu belirtilir. Zümer sûresindeki âyetlerde ise (39/15-17) Allah'tan başkasına kulluk edenlerin hem kendilerini hem etkileri altında kalan kişileri hüsrana sevkettikleri bildirildikten sonra puta (tâğüt) tapmaktan sakınıp yalnız Allah'a yönelenlerin ebedî mutluluğa ereceği haber verilir. Medenî sûrelerde yer alan âyetlerde (el-Bakara 2/256-257; en-Nisâ 4/51, 60, 76; el-Mâide 5/60) hak dine karşı çıkan bâtil ehli ve şer odakları konu edinilmiş, bunlara değil Allah'a iman etmenin, tâğütü değil Cenâb-ı Hak'ı dost edinmenin ve anlaşmazlıkların çözümü için O'nu hakem kabul etmenin önemi vurgulanmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de, İslâmiyet'in Medine döneminde Ehli kitap'tan olan yahudilerin dinî ve sosyal hayatta alternatif güç konumunu elde etme yolundaki gayretlerine işaret edilmektedir. Nitekim genelde tâğütla aynı anlama gelen "cibt" kelimesinin yer aldığı âyetin tefsirinde (en-Nisâ 4/51) bu iki kelimenin yahudilerden Huyey b. Ahtab ile Kâ'b b. Eşref'i nitelediğini belirten müfessirler vardır (Taberî, V, 182-185; Mâtürîdî, III, 263-265; ayrıca bk. **CİBT**).

Tâğüt kelimesi Ahmed b. Hanbel'in *eI-Müsned*'inde, ayrıca Tirmizi'nin *es-Sünen*'i dışında *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetlerde yer almakta (Wensinck, *el-Mu'cem*, "tğy" md.), genellikle Kur'an'daki kullanılışa paralel olarak hak dinin ve hak mâbudun dışında kalan bâtil inançları, putları ve şer odaklarını ifade etmektedir. Kelime hadislerde daha ziyade çoğul şekli olan "tavâgît" biçiminde geçmiştir. Bir hadiste tâğütler ve atalar üzerine yemin edilmesi menedilmiş, hadisin diğer rivayetlerinde tâğütler Câhiliye dönemindeki putlardan Lât ve Uz-

zâ ile açıklanmıştır (Buhârî, "Eymân", 4-6; Müslim, "Eymân" 6).

Tâğüt, 1979 yılında İran'da gerçekleştirilen İslâm devriminden sonra Şii dünyasında Batı politikasını ve Amerika Birleşik Devletleri karşıtlığını yansıtmak, söz konusu ülkelerin sosyal düzenini ve rejimlerini yermek amacıyla kullanılan bir siyasî slogan haline gelmiştir. Bu yaklaşım diğer İslâm ülkelerinde de kısmen taraftar bulmuş ve tâğüt İslâm karşıtı kabul edilen kişi, kurum, sistem ve anlayışlar için kullanılır olmuştur (krş. *The Oxford Encyclopedia*, IV, 176).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 128; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, V, 182-185; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, II, 160; III (nşr. Mehmet Boynukalın), s. 263-265, 304-305; IV (nşr. Mehmet Boynukalın), s. 264; VIII (nşr. Halil İbrahim Kaçar), İstanbul 2006, s. 106; XII (nşr. Mustafa Yavuz), İstanbul 2008, s. 315; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 868-871, 1368, 1383; IV, 2513; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 202-203; M. Kropp, "Beyond Single Words: Ma'ide-Shaytan-Jibt and Taghut", *The Qur'an in its Historical Context* (ed. G. S. Reynolds), New York 2008, s. 208-213; W. Atallah, "Gibt et tagut dans le Coran", *Arabica*, XVII/1, Leiden 1970, s. 69-82; H. Rahman, "Jibt, Taghut and the Tahkim of the Umma", *a.e.*, XXIX/1 (1982), s. 50-59; Abdullah el-Cübûrî, "e't-Ṭâğût fi'l-'Arabîyye", *el-Mevrid*, XXX/1, Bağdad 1423/2002, s. 13-25; T. Fahd, "Ṭâğhût", *EP*² (İng.), X, 93-94; Moojan Momen, "Ṭâğhût", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, IV, 176.

METİN YURDAGÜR

TAĞLİB

(التغليب)

Aralarımda ilgi bulunan iki şeyden birinin lafzının diğerine tercih edilerek her iki şey için kullanılmasında bir terim.

Sözlükte "yenmek, üstün gelmek" anlamındaki **galebe** masdarından türeyen **tağlib** "galip getirmek, çoğunluğa göre hükmetmek" anlamına gelir. Arap dilinin kadim anlatım şekillerinden olan tağlib, meânî ilminin konuları arasında zâhirî (sözlük) mânasından başka mâna bildiren söz çeşitlerinden sayılan bir ifade tarzıdır (Abdülfeţh Besyûnî, I, 290). Ancak Sübkî tağlibe bedî nevileri arasında da yer vererek onu edebî bir sanat şeklinde göstermektedir ('*Arûsü'l-efrâh*, IV, 473). Gerek anlatım biçimi gerekse edebî sanat olarak tağlib, "aralarındaki bir ilgiden dolayı